

MARTIN ŠRAJER / 13. 4. 2016

Život je kompromis – básnická hexalogie

Dušan Klein vstoupil do světa filmu jako dětský herec. Po studiu režie na FAMU začal od druhé poloviny 60. let sám natáčet. Jeho specialitou byly zprvu detektivky s psychologicky prokreslenějšími postavami (Jeden z nich je vrah, 1970, Případ mrtvého muže, 1974, Sázka na třináctku, 1977). Když jej jeden vydavatel upozornil na rukopis dosud nevydané autobiografické knihy východočeského lékaře Ladislava Pecháčka Amatéri, rozhodl se zkusit jiný žánr. Mimořádně úspěšná komedie Jak svět přichází o básníky (1982) stála na počátku populární filmové série i dlouholeté spolupráce Kleina s Pecháčkem.

S klasifikací „mládeží nepřístupná“ vstoupila v listopadu 1982 do československých kin „Komedie o tom, že když je to poprvé, tak to není snadné.“ Do hlavních rolí gymnazistů Štěpána Šafránka a Marka alias Kendyho, kteří se začínají poprvé projevovat v oblasti umělecké i erotické, byli obsazeni posluchači pražské konzervatoře Pavel Kříž a David Matásek. Křehkým, naivním a pasivním objektem milostného zájmu prvního z nich se stala Miroslava Šafránková coby Borůvka.

Lehce satirická komedie se zlidovělými hláškami jako „Na ženskou je nejlepší nějaká jiná ženská“ vystihla kromě citového zmatku dospívajících chlapců i překážky, s nimiž se za normalizace museli vypořádávat nekonformní umělci, snažící se například – jako Štěpán a Kendy – přesadit Tylovu *Lesní pannu* do soudobé Ameriky. Za mikrokosmos československé společnosti tvůrcům posloužilo gymnázium, v němž zpátečnictví vedoucích stranických funkcionářů zosobňuje přísný učitel chemie nebo češtinářka, zpestřující své hodiny recitováním budovatelské poezie.

Na svou dobu svěže civilní komedii zpestřily animované vsuvky malíře Stanislava Holého, nahrazující představy hlavního hrdiny a rozbíjející konvenční formu

vyprávění.[1] Zatímco satirická rovina filmu připomíná tvorbu autorů z okruhu Divadla Járy Cimrmana a pohlížení na profesory výhradně z perspektivy studentů zase knihy Jaroslava Žáka, tématem citového dospívání dávají první *Básníci* vzpomenout na *Černého Petra* (1963) a *Lásky jedné plavovlásky* (1965) Miloše Formana.[2] Do kin zavítalo přes 800 tisíc diváků, díky nimž se *Básníci* stali nejnavštěvovanější domácí premiérou roku 1982.

„Můj poslední film *Jak svět přichází o básníky* je komedií o mladých a pro mladé. Vzbudil rozporuplné ohlasy, zájem diváků je, zdá se, spontánní a upřímný. Počet těch, kteří ho zhlédli, se již pomalu blíží k miliónu. V Lucerně na Václavském náměstí se hrál nepřetržitě 20 týdnů. Horní hranice, zahraniční filmy nevyjímaje, je udávána kolem 12-14 týdnů. Pro mě z toho plyne jediné. Natočit pokračování.“[3]

Přestože panuje přesvědčení, že jde o trend posledních let, natáčení pokračování úspěšných filmů bylo poměrně časté také za normalizace.[4] Nestávalo se ovšem, že by tvůrci sledovali osudy svých hrdinů kontinuálně od jejich mládí až do dospělosti. Ve druhém dílu *Jak básníci přicházejí o iluze* (1984) odjíždějí Štěpán a Kendy po maturitě studovat do Prahy. Štěpán si stejně jako Kleinův syn zvolil medicínu. Kendy zamířil na FAMU, kde dříve získal vzdělání samotný Klein. Opět se tedy jednalo o příběhy ze života tvůrců, s nadsázkou reflektující reálnou situaci člověka, který by rád byl „pracujícím inteligentem“, nikoliv „inteligentním pracujícím“. Štěpán se za tím účelem musí obrnit proti studentským recesím svých spolubydlících na kolejích a vyřešit, jak v Praze vyžít s šesti sty korun na měsíc.

Natáčení filmu původně nazvaného *Jak se vám to líbí, doktore?* zkomplikovala emigrace Miroslavy Šafránkové do Západního Německa. Náhradou za Borůvku se pro „básníka“ bez iluzí stala Jeskyňka, ztvárněná slovenskou neherečkou Adrianou Tarábkovou. Na původním scénáři se Klein opět podílel s doktorem Ladislavem Pecháčkem. Animované pasáže, tentokrát zamýšlené již při psaní scénáře a tudíž citlivě integrované do vyprávění, byly tentokrát dílem výtvarníka Adolfa Borna. Jeho styl podle Kleina lépe odpovídal dospěléjší mentalitě protagonisty.

Film v kině vidělo přes milion diváků a jakkoli se s hrdinou filmu v závěru jako železničáři symbolicky loučí i Klein s Pecháčkem, rozhodnutí natočit třetí díl padlo ještě před uvedením druhých básníků do kin. Jenom bylo třeba počkat, až herci trochu

zestárnou.

Ve třetím filmu *Jak básníkům chutná život* (1987) nastupuje čerstvě promovaný Štěpán do nemocnice ve svém rodném městě. Záhy po zjištění, jaké poměry na klinice ve skutečnosti panují, ale ztrácí své ideály a nakonec se musí smířit s místem obvodního venkovského doktora. Konfrontaci s realitou života pracujících neunikne ani Kendy, který namísto vysněného navázání na odkaz Federica Felliniho nebo Dziga Vertova natáčí podřadné televizní seriály pro mládež. Ke karikujícímu komentáři reality, glosujícímu životní situaci hrdinů, protentokrát posloužily animované pasáže Jiřího Šalamouna.

Film otevřeně tematizující neuspokojivou výši platu, ubíjející byrokracii, zvýhodňování pracujících třídy (nenahraditelná je pouze uklízečka), rozkrádání státního majetku nebo nepřátelskou náladu na pracovišti dobře zapadá do cyklu ostřejších filmových satir z druhé poloviny 80. let jako *Nejistá sezóna* (1987) nebo *Kopytem sem, kopytem tam* (1988). Společným mottem těchto filmů, dotýkajících se citlivých společenských problémů, by mohlo být Štěpánovo hořké konstatování ze třetích *Básníků* „Život je kompromis“.

„Jde podle mého názoru nejdál, navazuje v ději i v rovině postav, ale na druhé straně má i vlastní specifiku – období nadcházející dospělosti, kdy už výroky o světě jsou brány ne jako nezávazná recese, jako něco, co může být odvoláno a co vlastně pramálo platí, ale jako něco vážného a definitivního.“[5]

V roce 1988 Pavel Kříž emigroval do Kanady, kde začal pracovat jako terapeut tělesně postižených. O rok později skončila vláda jedné strany a s ní zanikl i společný nepřítel, proti němuž by se umělci mohli s různou mírou jinotajnosti vymezovat. Novým terčem kritiky se ale vzápětí stal ze západu importovaný kapitalismus a z něj plynoucí nadřazování ekonomických zájmů všemu ostatnímu. Bez volného trhu a privatizace filmové výroby by paradoxně nevznikli ani čtvrtí *Básníci*.

Autory trilogie po revoluci oslovil producent s tím, zda by nechtěli natočit pokračování. Poté, co se k účasti podařilo přemluvit Pavla Kříže, bylo rozhodnuto. Pecháček mohl do scénáře promítnout svou hořkost z proměny zdravotnictví, Klein zase zklamání z příklonu mnohých filmařů ke komerční tvorbě bez uměleckých ambicí. Štěpán si po návratu do rodného Hradiště snaží najít vhodné zaměstnání, které by ho

nenutilo k obchodování s lidským zdravím a morálním ústupkům, jaké pozoruje u svých přátel a známých, kteří se světu podnikání přizpůsobili mnohem pružněji.

Konec básníků v Čechách (1993) kritici nepřijali s velkým nadšením. Film podle nich připomínal „evidenci povrchně atraktivních dobových úkazů“ a doplácel na nepřesvědčivé herectví unaveně působícího Kříže. Ani zájem diváků nebyl srovnatelný s předchozími filmy, o čemž svědčí i nenaplnění Kleinova plánu z doby před premiérou filmu: „S Pavlem Křížem jsme se dohodli, že kdybychom uspěli u diváků, nic nebrání tomu, že bychom případně za rok točili pátý díl. Ale to je zatím nekonkrétní plán.“[6]

Situace ze začátku 90. let se opakovala až počátkem nového století. Klein s Pecháčkem opět dostali nabídku od producenta (v tomto případě Miloslava Šmídmajera, pro jehož společnost Bio Illusion šlo o první realizovaný projekt), zda by nechtěli odvyprávět další kus života svých hrdinů. Klein s Pecháčkem souhlasili. Ke známým tvářím přidali nové herce (např. slovenská studentka DAMU Michaela Badinková), zamysleli se nad tím, jak by mohla vypadat Štěpánova a Kendyho krize středního věku a dali vzniknout zatím nejhůře hodnocenému dílu série *Jak básníci neztrácejí naději* (2003).[7]

S letošní premiérou šestého dílu překonají básníci doinelovskou pentalogii Françoise Truffauta, jeden z mála srovnatelných počinů, sledujících život jednoho hrdiny na ploše několika desetiletí. Po letech přemlouvání producentem Miloslavem Šmídmajerem se Ladislav Pecháček pustil do psaní scénáře s krycím názvem Pyridoxin (neboli vitamín B6 – šestí básníci), který by měl tentokrát vyprávět o „konfrontaci snů mládí s krutou realitou dneška“.

V osobním životě se čerstvě ovdovělý Štěpán potýká s výchovou třináctiletého syna, v práci musí jako zástupce primáře čelit ředitelce nemocnice, kterou ztvárnila Eva Jeníčková (Vendulka zvaná Utěšitelka). Do postavy, jenž ho před lety proslavila, se opět převtěl také David Matásek a chybět nebude ani Josef Somr jako profesor Ječmen. Společně s dalšími Štěpánovými přáteli se opuštěnému lékaři rozhodnou dohodit novou partnerku.

Z prvního dílu, kde písni Šubyduby Amerika nezapomenutelně zparodoval rozjásaný normalizační pop, se vrátí František Ringo Čech. Znovu uvidíme také Lukáše Vaculíka jako podnikavého Karase nebo Terezu Brodskou v roli lékárnice Ute. Z nových tváří

půjde o učitelku Štěpána juniora v podání Nely Boudové, Vendulčinu dceru, fyzioterapeutku Majku (Denisa Nesvačilová) nebo trojici štamgastů Hanouskovy hospody, ztvárněnou veterány české kinematografie Josefem Abrahámem, Jiřím Lábusem a Rudolfem Hrušínským ml.

Typy problémů, s nimiž se hrdinové musí potýkat, si lze vzhledem k autobiografické povaze jednotlivých filmů odvodit z věku autorů: Dušan Klein letos oslaví sedmasedmdesáté narozeniny, Ladislav Pecháček je o necelé dva roky mladší. Výmluvný je také více než desetiletý věkový rozdíl mezi Pavlem Křížem a představitelkou Štěpánovy nové múzy Lindou Rybovou nebo skutečnost, že některé scény vznikaly v pražském Protonovém centru, určeném mimo jiné k léčbě rakoviny prostaty.

Pro sérii příznačný paternalistický přístup k ženským postavám, nejen podle jejich přezdívek bytostem křehkým a bezbranným (Borůvka, Jeskyňka, Píšťalka, Veverka), prozrazují také ukázky z filmu, podle nichž noví básníci typem humoru bezproblémově zapadnou mezi ostatní komedie z produkce Miloslava Šmídajera jako *Jak se krotí krokodýli* (2006), *Probudím se včera* (2012) nebo *Dvojníci* (2016).

Poznámky:

[1] Klein se pro animaci údajně rozhodl v reakci na stydlivost Miroslavy Šafránkové, která se odmítla svléknout kvůli milostné scéně.

[2] Ke druhému filmu jedna scéna přímo odkazuje. Podobně jako představitel hlavní role z *Lásek* Vladimír Pucholt, také Pavel Kříž z Československa později emigroval, aby se věnoval medicíně.

[3] -Va-, Odpovídá Dušan Klein, režisér Filmového studia Barrandov. *Scéna* 8, 1983, č. 14 (15. 7.), s. 2.

[4] Viz druhý a třetí díl filmu o Homolkových, *Pátek není svátek* (1979) a *V podstatě jsme normální* (1981), *Můj brácha má prima bráchu* (1975) a *Brácha za všechny peníze* (1978), *Anděl s ďáblem v těle* (1983) a *Anděl svádí ďábla* (1987)...

[5] Holub, Radova, Není nutno, aby bylo přímo veselo. *Film a doba* 34, 1988, č. 2, s. 98.

[6] Čaňková, Markéta, Konec básníků v Čechách. *Kinorevue*, 3, 1993, č. 9 (23. 4.), s. 7.

[7] Ačkoli kritici byli poměrně shovívaví, od uživatelů Česko-Slovenské filmové databáze film nasbíral pouhých 48 procent, tj. ještě méně než *Konec básníků v Čechách*.